

Kuolema: usein kysytyjä kysymyksiä

Saila Leskinen

Helsingin yliopisto

Henna Mäkelin, *Kuolema. Kaikki mitä olet aina halunnut tietää*. S&S, Helsinki, 2018. 320 sivua.

Mitä olen aina halunnut tietää kuolemasta? Ensimmäisenä nousevat mieleen jo lapsuudesta tutut kysymykset: mitä kuolemassa oikeastaan tapahtuu? Onko kaikki nyt ohi vai onko ”toisella puolella” vielä jotain? Aikuisena olen työskennellyt kuolemaan liittyvien esineiden parissa ja tullut tietoisemmaksi kuoleman käytännöllisestä puolesta, kuten hautajaisjärjestelyistä ja kuolleesta ruumiista. Meillä kaikilla on jokin kosketuspinta kuolemaan, olipa kyseessä lemmikkieläimen tai läheisen kuolema, oma vakava sairaus, videopeli tai uskonnollinen vakaumus. Henna Mäkelin lähestyy kirjassaan *Kuolema. Kaikki mitä olet aina halunnut tietää* kuolemaa vieraana maaperänä. Tuoreen haastatteluaineiston avulla hän esittelee erilaisten ihmisten erilaisia kosketuspintoja ja näkökulmia kuolemaan. Sisällysluettelosta voi poimia sellaisia otsikoita kuin *Saako jo haluta kuolla?*, *Miksi se teki sen?*, *Miten järjestää arki, kun läheinen tekee kuolemaa?* ja *Miltä näyttää kuollut ihminen?*

Kirja alkaa syöpään kuolevan Jarkon haastattelulla, jossa hän kertoo sairautensa kohtaamisesta ja kuoleman hyväksymisestä. Kirjan viimeisessä luvussa Jarkon puoliso Katja kertoo Jarkon kuolemasta ja omasta ja heidän lastensa elämästä sen aikana ja sen jälkeen. Jarkon ja Katjan tarina kokoaa yhteen koko kirjan teeman: tavallisen ihmisen kuoleman nykypäivän Suomessa. Kirja on jaoteltu eri alojen tutkimuksesta tutulla kaavalla, jossa kuolemaa lähestytään vaiheittaisena prosessina: ennen kuolemaa - kuoleman aikana - kuoleman jälkeen. Ennen kuolemaa -osiossa käsitellään mm. tappavaan sairauteen sairastumista, kuolemanpelkoa, saattohoitoalalle kouluttautumista

ja lasten suhtautumista kuolemaan. Kuoleman aikana -pääluke käsittelee mm. saattohoitoa, kipua ja kärsimystä, itsemurhaa, kuolemanraajakokemuksia ja arkisia asioita kuolemantapauksen äärellä. Kuoleman jälkeen tarkastellaan kuollutta ruumista, hautajaisia ja surua. Kirjan loppuun on vielä koottu pieni tieto- ja toimintaohjepaketti kuolemantapauksen kohdatessa.

Kaikille haastatelluille on annettu kirjan aihepiiriin liittyvä identiteetti. Henkilöistä on kerrottu (mahdollisesti muutettu) nimi, ikä, ammatti, perhesuhteet ja henkilön suhdetta kuolemaan määrittävä nimitys, kuten leski, vertaistukija, orpo tai tyärtään saattohoitava äiti. Suurin osa haastatelluista on yksityishenkilöitä, joilla on jokin henkilökohtainen kokemus kuolemaan liittyen. Lähes yhtä moni haastatelluista työskentelee kuoleman parissa esimerkiksi lääkärinä, sairaalapastorina tai hautaustoimistoyrittäjänä. Akateemisia tutkijoita on joukossa vain muutama. Painotus on selkeä ja tarkoituksellinen, ja varsinkin kirjan loppua kohti ammattilaisten ja tutkijoiden haastattelut on sijoitettu ikään kuin kommentoimaan edellisessä luvussa kerrottua yksityishenkilön kokemusta. Moni haastateltu ammattilainen pohtii myös henkilökohtaista suhdettaan kuolemaan.

Suomessa on julkaistu suurelle yleisölle suunnattuja yleistajuisia teoksia kuoleman aihepiiristä aiemminkin. Tutkijoiden näkökulma on usein hyvinkin tiukasti rajattu, ja kuolemasta on hankala puhua ja kirjoittaa yleisellä tasolla tyhjentävästi. Esimerkkeinä laaja-alaisista kokonaisuuksista voisi mainita Heikki Lehikoisen teoksen *Katkerä Manalan kannu - kuoleman kulttuurihistoria Suomessa* (2011) ja vuonna 2019 julkaistun *Suomalaisen kuoleman historian* (toim. Pajari, Jalonen, Miettinen & Kanerva). Mäkelinin teoksen alaotsikoiden voisi kuvitella olevan suoraan katugallupista, jossa eri-ikäisiltä ohikulkijoilta on kysytty, mitä he haluaisivat tietää kuolemasta. Osa kysymyksistä on ajattomia, kuten *Miltä tuntuu tehdä kuolemaa?* tai *Mitä tapahtuu kuoleman rajalla?*, osa puolestaan käytännöllisiä, kuten *Miten kohdata kuoleva?* tai *Mitkä ovat potilaan ja omaisen oikeudet?* Jotkut kysymykset, kuten *Mitä jos kaikki keinot on jo käytetty?* tai *Onko kärsimyksellä tarkoitusta?* heijastelevat

kenties henkilökohtaisia kokemuksia, kun taas jotkut kysymykset ovat lapsenomaisen uteliaita: *Miltä näyttää kuollut ihminen? Miten vainaja tuhkataan?* Mäkelin ei ole tutkija vaan toimittaja, eikä hän avaa haastateltavien valintaa tai aineiston keräämistä juurikaan, mutta hänen pyrkimyksenään on ollut vastata kysymyksiin, joita tavallisella ihmisellä on. Mäkelin itse on kohdannut kuoleman lähipiirissään, ja saanut siitä myös kipinän kirjoittaa kirjan, mutta hän kertoo oman tarinansa hyvin lyhyesti, eikä muutenkaan tuo omaa ääntään kuuluviin kirjan sisällössä. Haastatteluaineisto on koottu tarinoiksi, jotka on järjestetty kokonaisuuksiksi, mutta toimittajana Mäkelin pysyttelee taka-alalla, ja jättää varsinaisen johtopäätösten vetämisen lukijalle. Millaisia johtopäätöksiä kirjasta siis voidaan tehdä?

Toistuvana teemana on yksilön henkilökohtainen kokemus kuolemasta, ja myös ajankohtaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä, kuten eutanasian laillistamista, lähestytään yksilöllisen kokemuksen kautta. Myös kuoleman kanssa eläminen ja kuolema osana arkea saavat suuren roolin. Tämä teema voi parhaimmillaan tarjota lukijoilleen vertaistukea. Moni kirjassa käsitellyistä asioista on sellaisia, joihin kuka tahansa saattaa jossain elämänsä vaiheessa törmätä, ja silloin päällimmäinen kysymys on usein ”mitä minä nyt teen” tai ”miten”. Suomessa kuolla useimmiten sairaalaympäristössä, joten terveydenhoitoon ja elämän viime vaiheisiin liittyvät seikat ovat alati ajankohtaisia niin tutkimuksessa kuin yksityishenkilöille. Kirja painottuu vahvasti nykyhetkeen, suomalaiseen nyky-yhteiskuntaan ja käytännön asioihin. Teksteissä kuolemaa pohditaan myös filosofiselta kannalta, mutta perinteisiä historiaan ja uskontoon nojaavia näkökulmia vain sivutaan, mikä on kokonaisuuden kannalta ymmärrettävä ja toimiva ratkaisu. Yksi suuri teema kirjassa onkin väistämättä moderni kuolemankulttuuri medioineen ja verkkoineen. Erityisesti suru ja sureminen saavat tabuluonteen: suru erottaa eikä yhdistä, hautajaisissa ei saa itkeä, sairasloman saaminen läheisen kuoltua on hankalaa ja surusta tunnetaan syllisyyttä.

Kirjan rakenne on pääpiirteissään toimiva, vaikka teemat olisi voinut ryhmitellä toisinkin, esimerkiksi kertojien taustan mukaan. Toisaalta juuri tavallisten ihmisten

kokemusten, asiantuntijamielipiteiden ja ammattilaisten näkemysten sekoittaminen yhdeksi suureksi kokonaisuudeksi korostaa ajatusta siitä, että kuolema kuuluu kaikille ja kaikki ovat viime kädessä asiantuntijoita. Kirjan lukujen otsikointi on paikoittain epäselvää, ja joskus varsinainen leipäteksti täytyy lukea saadakseen tietää, mitä aihetta luku käsittelee. Esimerkiksi otsikot *Saako jo haluta kuolla?* ja *Miksi joku haluaa kuolla?* ovat hyvin lähellä toisiaan, vaikka käsittelevätkin eri aiheita (vanhuksen yksinäisyyttä ja nuoren henkilön itsetuhoisuutta). Kaikki luvut eivät mielestäni myöskään kuulu valitun pääotsikon alle. Esimerkiksi 35-vuotiaan Mikan nuoruudentarina kasvuvuosista oman isän itsemurhan jälkeen olisi sopinut paremmin käsiteltäväksi ”kuoleman jälkeen” kuin ”ennen kuolemaa”. Suurin osa otsikoista on kuitenkin yksinkertaisia ja selkeitä. Kaikki otsikot on muotoiltu kysymyksiksi, ja teksti niiden alla todella käsittelee aihetta, vaikka yksiselitteistä vastausta ei aina löytyisikään.

Kokonaisuus näyttäytyy tyyliältään hieman sekavana. Osassa tarinoista on kertojaääni, osassa ei, ja tekstien aikamuoto vaihtelee. Joskus haastattelukysymykset on jätetty näkyviin. Tyylin epäyhdenäisyys myös tekstin muotoilun osalta häiritsee, mutta toisaalta haastateltavan oma ääni kuuluu hyvin ja teksti on parhaimmillaan mukaansatempaavaa ja elävää. Viimeistelelemättömyydestä huolimatta itse asiasisältö on ansiokas, ja joidenkin lukujen loppuun on lisätty myös lyhyt lähdeluettelo. Mäkelin on selkeästi pyrkinyt tietoteokseen, joka tarjoaa myös vastauksia niitä etsivälle. Siltikin, omasta mielestäni teos toimii paremmin pohdiskelussa ja omien kokemusten ja ajatusten peilaamisessa kuin varsinaisessa akuutissa tiedonetsinnässä. Esimerkiksi kirjan loppuun kootut ohjeet vainajan asioiden hoitamisesta tai digitaalisen jäämistön käsittelemisestä tuntuvat päälle liimatuilta ja liian nopeasti vanhenevilta; ajankohtaiset tiedot ovat varmasti saatavissa muista lähteistä kuin painetun tietokirjan lisälehdiltä.

Kirja on kaiken kaikkiaan mielenkiintoinen, ja tuo esille vähemmän esillä olleita näkökulmia. Kirja saattaisi oman arvioni mukaan kiinnostaa yhtä hyvin kokenutta tutkijaa, vertaistuen etsijää kuin satunnaista uteliastakin, joista viime mainittua kirja onnistuu parhaimmillaan varmasti jopa hämmästyttämään. Mediassa esitellään

verrattain usein henkilöitä, joilla on kuolemaan liittyvä tarinansa kerrottavana, mutta Henna Mäkelin on kirjassaan koonnut yksityishenkilöiden tarinoita yksiin kansiin ja punonut niitä yhteen eri alojen ammattilaisnäkökulmien kanssa. Tästä muodostuva kokonaisuus on mielestäni kirjan suurin ansio. Kuolemaan liittyy paljon faktoja, mutta yhtä paljon myös kokemuksia, tulkintoja, mielipiteitä ja käytännön haasteita. Erilaisten näkökulmien keskinäiset suhteet ja niiden merkitys toisiinsa nähden tulevat kirjassa hyvin esille. Mäkelinin sanoma tuntuukin olevan, että kuolemasta saa ja pitää puhua, kaikista näkökulmista.

Sainko sitten tietää kuolemasta kaiken mitä olen aina halunnut tietää? Kenties en, mutta kiinnostuksen kohteitani - kuoleman hetkeä ja tapahtumia sen jälkeen - käsiteltiin kirjassa kyllä, ja myös sellaisista näkökulmista, joita en on ollut aiemmin ajatellut. En ollut esimerkiksi aiemmin tullut ajatelleeksi, mitä hoitohenkilökunta tai hautausoimiston väki itse asiassa tekevät sen jälkeen, kun henkilö on muuttunut vainajaksi. Miten kuollutta ruumista käsitellään ja miksi niin? Jouduin toteamaan, että itselläni oli parempi käsitys näiden asioiden hoitamisesta 1800-luvun kuin nykypäivän Suomessa. Mäkelin kertoo, että kirja on syntynyt tarpeesta tutustua kuolemaan. Hän haluaa välittää tietoa, pitää yllä keskustelua niin yksilön kuin yhteiskunnankin näkökulmasta ja antaa äänen myös tavallisille ihmisille - näissä kirja myös onnistuu. Kuolemasta on suomalaisessa yhteiskunnassa puhuttu yhä enemmän ja kenties myös avoimemmin kuin ennen, mutta Mäkelinin kirjan olemassaolo todistaa siitä, että kuolemaan liittyy yhä ja myös syntyy uusia, vastaamattomia kysymyksiä. Raflaavasti otsikoitu kirja ei - arvattavasti - pysty tarjoamaan kaikkea lupaamaansa, mutta se tarjoaa kiinnostavan yleiskatsauksen kuolemaan ja moniin siihen liittyviin asioihin tavallisten suomalaisten itsensä kertomana.

Kirjoittaja:

Saila Leskinen on *Thanatoksen* toimituskunnan jäsen ja taidehistorian opiskelija, joka on tutkinut mm. suomalaisia ruumispaareja.